

**ΣΤΑΔΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤ' ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥΣ**

ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΜΙΣΙΟΥ / ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

“Όταν τό 780 πέθανε ό Λέων Δ΄, τόν διαδέχτηκε ό δεκαετής γιός του Κωνσταντίνος καί ή χήρα του Ειρήνη. Ή νομική σχέση ανάμεσα στή μητέρα καί τόν γιό άποτελεί πρόβλημα, τό όποιο είναι τό άντικείμενο τής άνακοίνωσής μου¹.

Ύποστηρίχτηκε ότι ή Ειρήνη ήταν συμβασιλεύς του Κωνσταντίνου, μάλιστα ή πρώτη γυναίκα πού κατάφερε νά καταλάβει θέση συμβασιλέως². Κατά τή δική μας άποψη ή θέση τής Ειρήνης είναι θέση αϋγούστας πού ή άνηλικότητα του γιου της τής δίνει τό δικαίωμα νά άσκήσει τήν άντιβασιλεία³. Ή περίπτωση Κωνσταντίνου Στ΄-Ειρήνης είναι άνάλογη μέ τίς περιπτώσεις Βαλεντινιανού Γ΄-Πλακιδίας, Θεοδοσίου Β΄-Πουλχερίας, Λέοντος Β΄-Βερίνας (ή ΄Αριάδνης)⁴ καί ΄Ηρακλωνά-Μαρτίνας⁵ καί δέν παρυσιάζει καινοτομία⁶.

1. Ή μελέτη αυτή άνακοινώθηκε στά πλαίσια του Β΄ Συνεδρίου τής ΄Ελληνικής ΄Ιστορικής ΄Εταιρείας (Θεσσαλονίκη, 9-10 Μαΐου 1981).

2. *W. Ohnsorge*, *Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen*, *Saeculum* 14 (1963) 223 κ.έ. = *W. Ohnsorge*, *Konstantinopel und der Okzident. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und des Kaisertums*, Darmstadt 1966, σ. 52 κ.έ. = *Das byzantinische Herrscherbild* (έκδ. *H. Hunger*) [*Wege der Forschung*, 341], Darmstadt 1975, σ. 285 κ.έ. — *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, ΄Η άντιβασιλεία εις τό Βυζάντιον, ΄Εθνικόν ΄Ιδρυμα ΄Ερευνών. Σύμμεικτα 2 (1970) 20-29. — *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, Βυζαντινή ΄Ιστορία Β΄, 610-867, ΄Αθήναι 1981, σ. 134. — Πρβλ. *St. Mashev*, *Die staatsrechtliche Stellung der byzantinischen Kaiserinnen*, *BSI* 27 (1966) 339.

3. *S. Runciman*, *The Empress Irene, Conspectus of History* 1 (1974) 5: «Constantin, aged ten, became sole Emperor. He needed a regent. Irene, as Empress-Mother and the only living crowned Augusta, at once assumed the office». Τή μελέτη αυτή του *Runciman* μου προμήθευσε ό συνάδελφος *Θ. Κορρές*, τόν όποιο εύχαριστώ καί από τή θέση αυτή θερμά. — *S. Runciman*, *The byzantine Theocracy*, London - New York - Melbourne 1977, σ. 77: «The Empress Mother Irene was, as a crowned Augusta, a recognized repository of imperial power; and no one questioned her right to be Regent for her young son. — Βλ. καί παρακάτω σ. 155 ΄Η Ειρήνη άσκει τήν άντιβασιλεία de iure: τήν άυτοκρατορία άσκει de facto, ή όποία de iure άνήκε μόνο στον Κωνσταντίνο.

4. Μένει νά έξεταστεί άν τήν άντιβασιλεία για τόν Λέοντα Β΄ άσκούσε ή γιαγιά του αϋγούστα Βερίνα ή ή μητέρα του ΄Αριάδνη.

5. Στά παραπάνω παραδείγματα θά μπορούσαμε ίσως νά προσθέσουμε καί τήν περίπτωση του Βαλεντινιανού Β΄-΄Ιουστίνας: δέν έχω όμως καταλήξει άκόμη σε συμπέρασμα, άν ή ΄Ιουστίνη στέφτηκε αϋγούστα ή όχι. Γενικά γύρω από τή βυζαντινή αϋγούστα ύπάρχουν πολλά προβλήματα τά όποια έξετάζω σε μελέτη πού έτοιμάζω γύρω από τό θεσμό τής βυζαντινής αϋγούστας από τό 324-1204.

6. Αυτή είναι καί ή άποψη πού είχαν εκφράσει παλιότερα ό *S. Runciman*, *The Constitution of the Later Roman Empire, Selected Essays*, Amsterdam 1964, σ. 111: «When her husband died,

Μία διευκρίνιση: Στις πηγές ως αβγούστα χαρακτηρίζεται και η άπλη σύζυγος του αυτοκράτορα⁷, όπως πατρικία ή σύζυγος του πατρίκιου⁸. Παράλληλα όμως σημαίνει και τη γυναίκα που ανήκει στη βασιλική οικογένεια και που σε ειδική τελετή, τό «στέψιμο», έχει δεχτεί τά σύμβολα και τό δνομα τής βασιλείας⁹. "Όταν λοιπόν λέμε ότι η Ειρήνη κατέχει θέση αβγούστας, χρησιμοποιούμε τόν όρο μέ τή δεύτερη σημασία του, τής έστεμμένης αυτοκράτειρας¹⁰.

Τό κυριότερο έπιχείρημα¹¹ τής θεωρίας που θέλει τήν Ειρήνη

her son Constantine was too young to rule, and she governed in the same way as Pulcheria had governed for Theodosius» και *L. Bréhier, Le monde byzantin II: Les institutions de l' empire byzantin*, Paris 1949, σελ. 29. — Βλ. και *I. Καραγιαννόπουλος*, 'Ιστορία Βυζαντινού Κράτους. Τόμος Β'. 'Ιστορία μέσης βυζαντινής περιόδου (565-1081), Θεσσαλονίκη 1981, σ. 162. — Πβλ. *F. Dölger, Byzanz und die europäische Staatenwelt. Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, Eital 1953, σ. 295 σημ. 15 και *G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates*, München³ 1963, σ. 148 και 151. — 'Αντίθετη άποψη διατυπώνει ή *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, 'Αντιβασιλεία, ή όποία τόσο στην περίπτωση του Θεοδοσίου Β' (σ. 5-12) όσο και στην περίπτωση Λέοντα Β' (σ. 12-15) και 'Ηρακλωνά (σ. 15-20) ύποστηρίζει ότι τήν αντιβασιλεία άσκούσε ή σύγκλητος.

7. *L. Bréhier, Les institutions*, σ. 27: «L' épouse de l' empereur porte le même titre que lui au féminin».

8. Αυτό ξεκινούσε από τή γενική διάθεση ή γυναίκα να έχει τήν ίδια θέση μέ τόν άντρα της μέσα στην κοινωνική ιεραρχία. Βλ. π.χ. Νεαρά 'Ιουστινιανού 105. 1 (σ. 503, 5-15 Έκδ. *R. Schoell-W. Kroll* = *Corpus Juris Civilis*, τόμ. III Novellae) Berlin 1895 (άνατ. Dublin/Zürich 1972): «*ΕΙ δέ και γαμετήν ό ύπατεύον έχοι, διώρισται παρ' ήμών και τό τής περί αυτήν μέτρον δαπάνης· δει γάρ συναπολαύειν και ταύτας τής τού συνοικούντας λαμπρότητος... επειδή δέ αι γαμεταί συνεκλάμπουσι ταίς τών συνοικούντων άκτίσι, τούτο αταίς τού νόμου δεδωκότος» και Β VI, 1, 30 = D XII, 1, 13: «*Αί γυναίκες έχέτωσαν τάς τών πατέρων δξίας ήτοι τάς τών άνδρών*».*

9. Περιγραφή τής τελετής του στέψιμου αβγούστας βλ. *Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος*, *Περί βασιλείου τάξεως* I. 40 (202.5 κέ. CB) = II. 49 (11.1 κέ. Έκδ. *A. Vogt*, Paris 1939).

10. Τούς τίτλους τής βυζαντινής αυτοκράτειρας από τόν 8-12 αί. έξετάζει ή *E. Bensammar, La titulature de l' impératrice et sa signification. Recherches sur les sources byzantines de la fin du VIIIe siècle à la fin du XIIe siècle*, Byzantion 46 (1976) 243-291 χωρίς όμως να κάνει τή διάκριση άνάμεσα στην αυτοκρατορική σύζυγο και τήν έστεμμένη αυτοκράτειρα.

11. Για τό έπιχείρημα που άντλεί ό *W. Ohnsorge, Kaisertum der Eirene*, σημ. 12 από τό χωρίο του Θεοφάνη 454. 6-7 (Έκδ. *C. de Boor*, Lipsiae 1883, άνατ. Hildesheim 1963): «*Ειρήνη ή εύσεβεστάτη άμα τώ νιώ αυτής Κωνσταντίνω παραδόξως θεόθεν τήν βασιλείαν έχχειρίζεται*» βλ. *Διονυσία Μισίου*, 'Η Ειρήνη και τό «παραδόξως» του Θεοφάνη. Συμβολή στη «συνταγματική» θέση τής βυζαντινής αβγούστας, Βυζαντινά 10 (1980) 169-177. — Πβλ. *P. Speck, Kaiser Konstantin VI. Die Legimitation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft*, München 1978, σ. 105 κέ.

Στό έπιχείρημα τής *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, 'Αντιβασιλεία, σ. 23-24, ότι ή Ειρήνη παρακολούθησε αυτοπροσώπως τίσ συνεδριάσεις τής Συνόδου και ένήργησε έτσι «ώς οι άρρενες αυτοκράτορες εις παρομοίας περιστάσεις», θά άντιπαραθέσουμε ότι και ή Πουλχερία παρακολούθησε τίσ συνεδριάσεις τής συνόδου τής Χαλκηδόνας. Βλ. *E. Schwartz, Die Kaiserin Pulcheria auf der Synode von Chalkedon. Festgabe Jülicher*, 1927, σ. 203 κέ. — Πβλ. *W. Ensslin, Zu Frage nach der ersten Kaiserkrönung durch den Patriarchen und zur Bedeutung dieses Aktes im Wahlzeremoniell*, BZ 42 (1943-49) 110 και *M. Borowski, Pulcheria, Empress of Byzantium: an Investigation of the Political and Religious Aspects of Her Reign (414-453 A.D.)*, Ann Arbor Michigan 1974, σ. 205 κέ. 'Επίσης ή Εύσεβία, δεύτερη σύζυγος του αυτοκράτορα Κωνσταντίου,

συμβασιλέα και όχι αυγουστα-αντιβασιλέα του γιου της, είναι οτι η Ειρήνη εξακολουθει και μετα την ενηλικίωση του Κωνσταντίνου να διατηρει την ίδια θέση με αυτή που ειχε κατά την ανηλικότητα του Κωνσταντίνου¹². Το επιχειρημα όμως αυτό δεν έχει βάση, όπως θα δούμε, ούτε στις αφηγηματικές πηγές ούτε στα νομισματικά δεδομένα.

Τό αδύνατο σημείο της παραπάνω θεωρίας είναι οτι δέχεται τό 16ο έτος της ηλικίας ως τό έτος της πολιτικής ενηλικίωσης του βυζαντινού αυτοκράτορα¹³. Στο Βυζάντιο όμως δεν υπήρχε καθορισμένο έτος πολιτικής ενηλικίωσης¹⁴, αλλά αυτό κυμαινόταν ανάμεσα στο 18ο και 20ο έτος¹⁵. Η πολιτική ενηλικίωση του βυζαντινού αυτοκράτορα εξαρτιόταν από την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων¹⁶.

Η Ειρήνη εξάντλησε κάθε περιθώριο. Όταν ο Κωνσταντίνος συμπλήρωσε τό 20ο έτος της ηλικίας του και ζήτησε να απαλλαγεί από την επιτροπεία της μητέρας του, επήλθε ρήξη, γιατί η Ειρήνη δεν ήταν διατεθειμένη να άποσυρθεί¹⁷. Η επανάσταση των Αρμενιακών που βρήκε μιμητές και στά άλλα θέματα, κατέληξε στην άνακήρυξη του Κωνσταντίνου σε αυτοκράτορα¹⁸· η Ειρήνη άναγκάστηκε να έγκαταλείψει τή βασιλεία και

προήδρευσε σε τοπική σύνοδο· βλ. *Φιλοστόργιος*, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία VII 6 (84.18 κέ. έκδ. J. Bidez, *Philostorgius Kirchengeschichte* [Die griechischen christlichen Schriftsteller, 21], Leipzig 1913).

12. *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, 'Αντιβασιλεία, σ. 22-24.

13. *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, 'Αντιβασιλεία, σ. 1-4 και 24.

14. Σωστά επιχειρηματολογεί ο *St. Maslev*, *Kaiserinnen*, σ. 334 σημ. 186 οτι μόνο αν δεχτούμε οτι δεν υπήρχε καθορισμένο έτος πολιτικής ενηλικίωσης «nur so können wir die gewöhnlich gewaltsam erfolgten Absetzungen der Kaiserinnen von der Regentschaft erklären».

15. Η περίπτωση του 'Ιουστινιανού Β' ό οποίος ανέλαβε την αυτοκρατορία μετά τό θάνατο του πατέρα του σε ηλικία 16 ετών χωρίς αντιβασιλέα, θα συνηγορούσε υπέρ της άπόψεως της *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*. 'Ωστόσο ο *Ζωναράς* III 228. 10-13 CB, τονίζει οτι ό 'Ιουστινιανός Β' ανέλαβε πολύ νέος την βασιλεία χωρίς άκόμη να είναι ώριμος γι' αυτό: «*Ην δε 'Ιουστινιανός, οτε της αρχής επέβη, μεираκίσκος εἶ ἐπί δέκα ενιαυτοῖς. Αυτόβουλος οὖν τῆ διοικήσει κεχημένος της βασιλείας πολλοῖς τήν Ρωμαίων ηγεμονίαν κακοῖς περιέβαλεν*». Βλ. και τά νομίσματα του 'Ιουστινιανού Β', όπου κατά την περίοδο 685-87 εικονίζεται άγένειος, ενώ από τό 687 με γενειάδα *Ph. Grierson*, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and the Whittemore Collection*, II, 2, Washington 1968, σ. 574 κέ. — Πβλ. *Α. Ν. Στράτος*, Τό Βυζάντιο στον Ζ' αιώνα. Τόμ. Στ': 'Ιουστινιανός Β', Λεόντιος και Τιβέριος 685-711, 'Αθήναι 1977, σ. 14. —Κατά τόν νομοκάνονα του Φωτίου —μοναδική πηγή, άπ' όσο, γνωρίζω που προσδιορίζει τό χρόνο λήξεως της εφηβείας — η εφηβεία έληγε για τους άντρες στο 18ο έτος· βλ. *Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλή*, Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων, τόμ. Ιος, 'Αθήναι 1852, σ. 128.

16. Βλ. τή βιβλιοκρισία για τή μελέτη της *ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου*, 'Αντιβασιλεία, του *P.E. Pieler*, *Jahrbuch der Österr. Byzantinistik* 22 (1973) 320. Βλ. και *P. Speck*, *Konstantin VI*, σ. 209-210.

17. *Θεοφάνης* 464.17 κέ. Πβλ. *P. Speck*, *Konstantin VI*, σ. 210 κέ.

18. *Θεοφάνης* 466.18-22: «*Συναχθέντες δὲ τῷ 'Οκτωβρίῳ μηνί της ιδ' Ινδικτιῶνος οἱ τῶν θεμάτων ἐν τῇ 'Ατρώᾳ ἐπεζήτησαν πάντες κοινή γνῶμη Κωνσταντίνον βασιλέα εἰκοστὸν ἄγοντα ἔτος*».

τό παλάτι, για νά αποσυρθεῖ στό παλάτι τῶν Ἐλευθερίου πού εἶχε ἡ ἴδια κτίσει¹⁹.

Ἡ Εἰρήνη δέν εἶχε πολιτειακά δικαιώματα γιά τήν παραμονή της στήν ἐξουσία μετά τήν ἐνηλικίωση τοῦ γιοῦ της²⁰. Ἀπό πού ἀντλοῦσε τίς διεκδικήσεις της αὐτές;

Τό θέμα, πιστεύω, διαφωτίζει μιὰ φράση τοῦ Θεοφάνη: «*Τούτω τῷ ἔτει, λέει ὁ Θεοφάνης, ἐκίνησεν ὁ διάβολος φθόνῳ τῆς εὐσεβείας τῶν βασιλέων ἀνθρώπους πονηρούς, καί συνέβαλον τήν μητέρα κατὰ τοῦ υἱοῦ, καί τόν υἱόν κατὰ τῆς μητρός. Ἐπεισαν γάρ αὐτήν ὡς ἐκ προγινωστικῶν πληροφορηθέντες, ὅτι «οὐκ ἔστιν ὄρισμένον παρὰ τῷ θεῷ κρατῆσαι τόν υἱόν σου τήν βασιλείαν, εἰ μὴ σὴ ἔστιν, ἐκ θεοῦ δεδομένη σοι»²¹*. Στή φράση αὐτή τοῦ Θεοφάνη πρέπει νά δώσουμε ξεχωριστή σημασία βοηθᾶει, πιστεύω, στήν κατανόηση τῆς προσωπικότητας τῆς Εἰρήνης καί ἐξηγεῖ τήν περαιτέρω στάση της ἀπέναντι στό γιό της.

Ἡ Εἰρήνη ἦταν φίλαρχη καί φιλόδοξη. Δέκα χρόνια στήν ἐξουσία αὔξησαν τό πάθος της αὐτό. Ὅλοι οἱ ἱστορικοί, σύγχρονοί της καί νεώτεροι, τῆς ἀποδίδουν τήν ιδιότητα αὐτή²². Αὐτό ὅμως δέ φτάνει, γιά νά

φοβηθεῖσα δέ Εἰρήνη τό ὄρημα τοῦ λαοῦ ἀπέλυσε αὐτόν. Αὐτοί δέ τοῦτον αὐτοκράτορα ἐκύρωσαν μὲν, ἀπεκήρυξαν δέ τήν τοῦτοῦ μητέρα». Γιά τή σημασία τοῦ «ἀπεκήρυξαν» βλ. *H.-G. Beck, Senat und Volk von Konstantinopel. Probleme der byzantinischen Verfassungsgeschichte*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, phil.-histor. Klasse, Sitzungsberichte 1966, Heft 6, σ. 22-47 = *Das byzantinische Herrscherbild*, σ. 373: «Die, ἀποκήρυξις, ein Ausdruck, den die byzantinische Gräzität durchaus als juristisch relevant kennt, etwa im Sinne des Ausschlusses von Privilegien und Rechten und im Sinne des kirchlichen Bannes, wird hier zum staatsrechtlichen Antipoden der ἀνακήρυξις, der Kaiserproklamation».

Ἄρα *P. Speck, Konstantin VI, σ. 231-32* ἐφιστᾶ τήν προσοχή μας στό χωρίο τοῦ *Νικηφόρου, Χρονογραφικόν Σύντομον* 100.20 (ἐκδ. *C. de Boor, Lipsiae* (1880) ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος «ἀνηγορεύθη ἐν τῷ φόρῳ διὰ τῆς σάρκας αὐτοῦ». Ὁ *Speck* βρῖσκει ἀνάλογες τίς περιπτώσεις τοῦ Κωνσταντῖνου Ε΄ - Ἀρτάβασδου, Μιχαῖλ Γ΄ - Θεοδώρας, Βασιλείου Α΄ - Μιχαῖλ Γ΄ καί Μιχαῖλ Ε΄ - Ζωῆς· τό κοινό αὐτῶν τῶν περιπτώσεων κατὰ τόν *Speck* εἶναι «daß ein bereits gekrönter Kaiser gegen eine andere Person, die ebenfalls legalen Anspruch auf die Macht erhebt, sich eine neu erworbene Macht durch einen kaiserlichen Abgesandten auf dem Forum vom Volk einhoben läßt». Μόνο ἡ περίπτωση Μιχαῖλ Γ΄ - Θεοδώρας βρῖσκω πῶς ἔχει πραγματική ἀναλογία μέ τήν περίπτωση Κωνσταντῖνου καί Εἰρήνης. Ξεκινώντας ἀπό τόν ὄρο «σάρκα» θά μπορούσε νά βρεῖ κανεῖς ἀναλογία μέ τή σάρκα τῆς Βερίνας, ὅπου ἔχουμε ἐπικύρωση τῆς στέψης καί ἀναγόρευσης τοῦ Λεόντιου καί ἀποκήρυξη τοῦ Ζήωνα· βλ. *Θεοφάνης* 129. 10-21· πβλ. *I.E. Καραγιαννόπουλος, Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ. Α. Αὐτοκρατορικά ἔγγραφα [Βυζαντινά κείμενα καὶ μελέται, 4], Θεσσαλονίκη² 1972, σ. 172 σημ. 7.*

19. *Θεοφάνης* 467. 1-3.

20. *St. Mashev, Kaiserinnen*, σ. 323: «Die Dauer ihrer Anteilnahme an der Herrschaft war mit dem Zeitpunkt der Mündigkeit des Kaisers begrenzt. Sie war Regentin» καί 334: «Die Regentin behielt ihre Stellung grundsätzlich bis zur Regierungsfähigkeit des Kaisers».

21. *Θεοφάνης* 464. 10-15.

22. *Θεοφάνης* 464.15-16: «ἔχουσα (Εἰρήνη) δέ καί τό φίλαρχον». *Κωνσταντῖνος Μανασῆς, Σύνοψις ἱστορικὴ*, στ. 4431 (σ. 190 CB): «ἦν γάρ φύσει φίλαρχος καί τοῦ κρατεῖν διψῶσα». -*Ch.*

ἐξηγήσει πῶς ἢ κατὰ τὰ ἄλλα εὐσεβῆς Εἰρήνη, ὅσο φιλόδοξη καὶ ἄν ἦταν, ἔφτασε ἐκεῖ πού ἔφτασε, ἐννοῶ τὴν τύφλωσι τοῦ γιοῦ της²³.

Τό περιβάλλον φρόντισε νά ὑποδαυλίσει τὴ φιλαρχία τῆς βασιλίσσας, ἢ ὁποία ὅμως ἐκτός ἀπὸ φιλόδοξη ἦταν εὐσεβῆς καὶ θεοφοβούμενη²⁴. Ἡ φράση ὅτι «*ἡ βασιλεία ἐκ θεοῦ δεδομένη σοι*» ἐκτός ἀπὸ ὠραία, κτύπησε καὶ βαριά στά αὐτιά τῆς βασιλίσσας²⁵. Ξέρουμε πόσο διαδεδομένη ἦταν στό Βυζάντιο ἡ ἀντίληψη, ὅτι ἡ ἐξουσία δίνεται ἀπὸ τὸ θεό²⁶. Στὴν περίπτωση τῆς Εἰρήνης αὐτὸ ἦταν ὀλοφάνερο: ὁ θεός μέ θαῦμα του στέρησε τὸν νεώτατο ἀκόμη εἰκονομάχο Λέοντα Δ' ἀπὸ τῆ ζωὴ καὶ τὴν ἐξουσία, πού τὴν ἔδωσε στὴν Εἰρήνη. Ἄν ὁ Λέων ζοῦσε μερικά χρόνια ἀκόμη, ἡ ἐξουσία θά περνοῦσε στὸν Κωνσταντῖνο. Ὅλοι οἱ σύγχρονοὶ τῆς, καὶ κύρια οἱ εἰκονολάτρεις, εἶδαν τὴν ἄνοδο τῆς Εἰρήνης στό θρόνο σάν ἓνα θαῦμα τοῦ θεοῦ, γιὰ νά ἀποκατασταθεῖ ἡ εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας²⁷. Ἐνα ἄλλο θεϊκὸ σημάδι ἦταν τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης, πού προκαθόριζε τὴ θεϊκὴ ἀποστολὴ τῆς²⁸. Τέλος ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς λάρνακας μέ τὴν ἐπιγραφή «*Χριστὸς μέλλει γενᾶσθαι ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ πιστεύω εἰς αὐτόν. Ἐπί δέ*

Diehl, *Figures Byzantines*, τόμ. I Paris¹³ 1948, σ. 85 (μετφρ. Σ. Βουρδουμπᾶ, Ἀθῆναι 1969, σ. 104-105). -Κ. Ἀμαντος, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους Α' 395-867, Ἀθήνα³ 1963, σ. 367. -ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου, Ἀντιβασιλεία, σ. 29. -ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου, Ἱστορία Β', σ. 132. -Ι.Ε. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία Β' σ. 174.

23. Θεοφάνης 472.13 κέ. Βλ. τίς ἀκραῖες θέσεις τοῦ W. Ohnsorge, *Kaisertum der Eirene*, σμμ. 19 καὶ τῆς Ρόζας Ἰμβριώτη. Ἡ γυναῖκα στό Βυζάντιο, Ἀθήνα, σ. 88-90.

24. Οἱ πηγές πολὺ συχνὰ χαρακτηρίζουν τὴν Εἰρήνη «*εὐσεβῆ*» καὶ «*εὐσεβεστάτη*». Στούς νεώτερους ἱστορικοὺς δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ Εἰρήνη εἶχε ἀνακηρυχτεῖ ἁγία: βλ. Σπ. Λάμπρος, Ἐπανόρθωσις τοῦ ἱστορικοῦ λάθους, Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία — Εἰρήνη ἢ ἁγία, Μικταὶ σελίδες, Ἀθῆναι 1905, σ. 398-400. Ἐπίσης ἡ ἀνάγνωση τῆς πολυσυζητημένης ἐπιγραφῆς τῆς Α' κατηγορίας τῶν νομισμάτων Κωνσταντίνου Στ' καὶ Εἰρήνης (βλ. παρακάτω σμμ. 52) ἦταν *Εἰρήνη ἁγία*, βλ. G. Zacos and A. Vegler, *Enigmatic Inscriptions on Byzantine Coins*, Num. Circular 63 (1955) 107-111, καὶ *Εἰρήνη εὐσεβῆς*, βλ. A. Bellinger, *Byzantine Notes*, 2. The End of the Isaurians, *Museum Notes* 13 (1967) 128. — Πβλ. Ch. Diehl, *Figures byzantines*, σ. 84 (ἐλλ. μετφρ. σ. 104).

25. Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸ πόσο διαποτισμένη ἦταν ἡ Εἰρήνη ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι ἡ βασιλεία δίνεται ἀπὸ τὸ θεό, εἶναι τὰ ἴδια τῆς τὰ λόγια πρὸς τὸν Νικηφόρο Α': βλ. Θεοφάνης 478. 4-18: «*ἐγὼ μὲν, ὦ ἄνθρωπε, θεὸν ἠγοῦμαι τὸν καὶ πρὶν ὀφανευθεῖσαν ὑψώσαντά με, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς βασιλείας ἀναξίαν οὖσαν ἀναβιβάσαντά με, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς καθαιρέσεως ἐμαυτῆ προσάπτω καὶ τοῖς ἐμοῖς ἁμαρτήμασιν, ἐν πᾶσι δέ καὶ κατὰ πάντα τρόπον εἶη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον, κράζουσα, τοῦ μόνου βασιλέως τῶν βασιλέων καὶ κυρίου τῶν κυρίων. Τὸν δέ τρόπον τῆς σῆς προαγωγῆς τῷ κυρίῳ ἀποδίδωμι, οὐ χωρὶς οὐδὲν γενέσθαι πεπίστευκα. Τὰς δέ κατὰ σοῦ μοι πολλὰκις ἀνεχθεῖσας περὶ τῆς νῦν σοι περικειμένης ἀξίας (ἀληθείς, ὡς τὸ τέλος ἀπέδειξε τῶν πραγμάτων) ἀκοᾶς οὐκ ἄγνωστῆς: αἷς εἰ συναπήχθην, ἀκωλύτως εἶχον τοῦ δνελεῖν σε. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῖς σοῖς ὄρκιοις πειθομένη, τὸ δέ φειδομένη σου πολλοὺς εὐνοήτορας παρελογισάμην, τῷ θεῷ καὶ τηλικαῦτα τὰ κατ' ἐμαυτὴν ἀποδοῦσα, δι' οὐ βασιλεῖς βασιλεύουσι καὶ δυνάσται κρατοῦσι γῆς. Καὶ τὰ νῦν ὡς εὐσεβεῖ σοι καὶ ἐξ αὐτοῦ προβληθέντι προσκυνῶ σοι ὡς βασιλεῖ».*

26. O. Treitinger, *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell*. Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken, Darmstadt 1956, σ. 7 κέ.

27. Βλ. Διονυσία Μισίου, Ἡ Εἰρήνη καὶ τὸ «*παραδόξως*», σ. 169 κέ.

28. Βλ. P. Speck, *Konstantin VI*, σ. 107, σμμ. 24-30.

Κωνσταντίνου καί Ειρήνης τῶν βασιλέων, ὡ ἤλιε, πάλιν με ὄψει» ἔδειχνε γιά ἄλλη μιὰ φορά ὅτι ἡ Εἰρήνη εἶχε ἐκλεγεί ἀπό τό θεό, γιά νά βασιλεύσει²⁹.

Ἡ ἔπιτυχής εἰκονολατρική πολιτική τῆς Εἰρήνης ἀνοίξε τό δρόμο γιά τήν ἐξουσία δίνοντας τή δυνατότητα γιά ἐκμετάλλευση τῶν παραπάνω στοιχείων³⁰. Πιστεύω πῶς, ἂν καί τό πραξικόπημα ἐγινε τό 790³¹, ἡ ἰδέα ἄρχισε νά καλλιεργεῖται ἤδη τρία χρόνια πιο μπροστά μέ τή σύνοδο τῆς Νίκαιας, προσωπική νίκη τῆς Εἰρήνης, πού ἐνίσχυσε τή θέση της³². Ἄλλωστε κατά τή διάρκεια τῆς συνόδου ἔχουμε καί τή πρώτη παραβίαση στή βασιλική ἱεραρχία, σύμπτωμα τῶν φιλόδοξων σχεδίων τῆς Εἰρήνης³³.

Βασική προϋπόθεση γιά τά σχέδια τῆς Εἰρήνης ἦταν ἡ διατήρησή της στή θέση τῆς αὐγούστας. Ἡ θέση τῆς αὐτῆ θά κινδύνευε ἀπό τή στιγμή πού

29. *Θεοφάνης* 455.12-17. Ὁ Θεοφάνης τοποθετεῖ τήν ἀνακάλυψη τῆς λάρνακας ἀκριβῶς κατά τό ἔτος τῆς ἀναρρήσεως τῆς Εἰρήνης, δηλ. τό 780. Βλ. καί *P. Speck, Konstantin VI, σ. 106* σημ. 102, ὅπου καί ἡ βιβλιογραφία ἡ σχετική μέ τήν ἐπιγραφή.

30. Πβλ. *St. Mashev, Kaiserinnen, σ. 339*: «durch ihre bilderfreundliche Politik gewann sie beim Volke Popularität» καί *K. Ἀμαντος, Ἱστορία Α', σ. 369*: «Ἡ ἀντίδρασις κατά τῆς εἰκονομαχικῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἐκράτησεν εἰς τόν θρόνον τήν Εἰρήνην».

Ἐνῶς ἡ Εἰρήνη ζήτησε τόν ὄρκο ἀπό τό στρατό, ὁ *Θεοφάνης* 465. 11-12 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «ὡμνον πάντες οὕτως, μηδένος τολμῶντος ἀντιπεῖν περὶ τούτου τό σύνολον». Πιστεύω ὅτι ὁ στρατός δέχτηκε νά δώσει τόν ὄρκο κάτω ἀπό τό βάρος τῶν ἐπιχειρημάτων γιά τή θεϊκή προέλευση τῆς ἐξουσίας τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἀντλεῖ τή δικαιολόγησι τῶν διεκδικήσεων της στήν ἐξουσία ἀπό μυστηριακοῦς παράγοντες. Διαφορετική ἐρμηνεῖα τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφάνη βλ. *I. Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία Β', σ. 175-176*. —Πβλ. καί *P. Speck, Konstantin VI, σ. 212* κέ. μέ σημ. 188 καί 219.

31. Ὁ *Θεοφάνης* 464.25 κέ. μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στίς 9 Φεβρουαρίου 790 ἐγινε σεισμός τόσο δυνατός, ὥστε ὄλοι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινούπολης βγήκαν καί κοιμόνταν σέ σκηνές ἐξω ἀπό τά σπίτια τους· ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος καί ἡ μητέρα του Εἰρήνη πῆγαν στόν Ἅγ. Μάμαντα. Ὁ Σταυράκιος ἔπεισε τήν Εἰρήνη νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν εὐκαιρία, γιά νά θέσει ὑπό περιορισμό τόν Κωνσταντίνον. Ἐτσι τό πραξικόπημα τῆς Εἰρήνης τό ἀργότερο πού μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ, εἶναι μέσα στό Μάρτιο. Ἀντίθετα ὁ *P. Speck, Konstantin VI, σ. 217* τό τοποθετεῖ στό καλοκαίρι τοῦ 790.

32. Ὁ *P. Speck, Konstantin VI, σ. 178* θεωρεῖ τή σύνοδο τῆς Νικαίας «Höhepunkt der Machtenfaltung Eirenes». Βλ. καί σύντομο ἀναγραφή τῶν Οἰκουμεινικῶν Συνόδων πού ἐκδίδει ὁ *F. Dvornik, Greek Uniate and the Number of Oecumenical Councils, Studi e Testi 232, Città del Vaticano 1964, σ. 97*: «Ἐπί Εἰρήνης τῆς μητρῶς Κωνσταντίνου τοῦ τυφλοῦ γέρονε ἡ ἑβδόμη σύνοδος τῶν ἁγίων πατέρων ἐν τῇ Νικαίᾳ». Τήν ὑπόδειξη γιά τή μελέτη τοῦ *F. Dvornik* ὀφείλω στή συνάδελφο *Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδου*, τήν ὁποία θερμά εὐχαριστῶ καί ἀπό τή θέση αὐτή.

33. *J. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, τόμ. XIII, Florentiae 1767, 416 E*: «καί λαβούσα ἡ αἰσίως προλάμπουσα εὐσεβεστάτη βασιλίσσα ὑπέγραψε, καί ἐδίδου τῷ συμβασιλεύοντι αὐτῇ νύφ καὶ αὐτὸν ὑπογράψειν» καί τόμ. XII, *Florentiae 1766, 1154 D = XIII 201 E*: «Κωνσταντίνου καί Εἰρήνης μεγάλων βασιλέων καί αὐτοκρατόρων πολλά τά ἔτη» καί XII 1051 A: «Εἰρήνης καί Κωνσταντίνου μεγάλων βασιλέων καί αὐτοκρατόρων πολλά τά ἔτη» καί XIII 129 B: «ἡ ἁγία καί οἰκουμεινική αὕτη σύνοδος, ἡ ἐδοξία θεοῦ καί ἐπινεύσει τῶν εὐσεβῶν καί πιστοτάτων ἡμῶν βασιλέων, Εἰρήνης τῆς νέας Ἑλένης, καί νέου Κωνσταντίνου τοῦ ταύτης θεοφυλάκιου βλαστοῦ συναθροισθεῖσα» Πβλ. *W. Ohnsorge, Das Kaisertum der Eirene, σημ. 19* καί *P. Speck, Kaiser Konstantin VI σ. 110* κέ.

ὁ Κωνσταντῖνος θά νυμφευόταν, ὁπότε ἡ νέα αὐτοκράτειρα θά καταλάμβανε τή θέση.

Μέσα στήν προσπάθεια τῆς Εἰρήνης νά παραμείνει αὐγούστα θά πρέπει νά ἐντάξουμε τή διάλυση τοῦ ἀρραβώνα τοῦ Κωνσταντίνου μέ τήν κόρη τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, Ἐρυθρώ, τόν Νοέμβριο τοῦ 788³⁴, ὅπως καί τόν πρῶτο γάμο τοῦ Κωνσταντίνου μέ τήν Μαρία τήν ἐξ Ἀμνίας³⁵. Ἡ ἐκλογή τῆς Μαρίας, πού ἀνῆκε σέ πρωτοβουλία τῆς Εἰρήνης³⁶, ἐξηγεῖται ἀπόλυτα, ἂν σκεφτοῦμε πῶς ἡ Μαρία ἦταν ἐγγονή τοῦ ὀσίου Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος³⁷, καί κυρίως ἂν δεχτοῦμε, ὅπως πιστεύω, ὅτι ἡ Μαρία ἀνῆκε στίς λεγόμενες θαλαμεύμενες γυναῖκες³⁸. Ἡ συγγένεια μέ τόν ὄσιο αὔξανε τή δημοτικότητα τῆς εὐσεβέστατης Εἰρήνης, ἐνῶ τό γεγονός ὅτι ἡ Μαρία ἦταν θαλαμεύμενη, ἀποτελοῦσε ἐγγύηση ὅτι δέν θά διεκδικοῦσε θέση αὐγούστας, ἡ ὁποία ἔτσι θά ἔμενε γιά τήν Εἰρήνη³⁹.

34. Θεοφάνης 463. 21-22. Ὁ Ζωναρᾶς III 286. 9-10 ἀναφέρει ὅτι ἡ Εἰρήνη προέβη σ' αὐτή τήν ἐνέργεια «διά φόβον καί φιλαρχίαν, ἵνα μή δύναμιν ὁ νόσος αὐτῆς περιβάληται τῆς τῶν Φράγκων διά τήν ἀχιστείαν» Ἀντίθετα ὁ P. Speck, Konstantin VI, σ. 210 πιστεύει ὅτι «die ganzen Vorgänge mit der Auflösung der Verlobung mit Rotrud kein Mißtrauen gegen Konstantin verraten». Πβλ. I. Καραγιαννόπουλος Ἱστορία Β', σ. 174.

35. Βλ. Βίο Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος ἐκδ. M.-H. Fourmy — M. Leroy, La vie de S. Philarete, Byzantion 9 (1934). 113-167.

36. Θεοφάνης 463.23-27: «ἤγαγε κόρην ἐκ τῶν Ἀρμενιάκων ὀνόματι Μαρίαν ἀπό Ἀμνίας, καί ἐξεύξεν αὐτήν Κωνσταντῖνῳ τῷ βασιλεῖ καί υἱῷ αὐτῆς, πολλά λυπούμενον αὐτοῦ καί μή θέλοντος διά τήν πρός τήν τοῦ Καρούλου θυγατέρα, τοῦ ρηγός τῶν Φράγκων, σχέσιν, ἣν ἦν προμνηστευσάμενος». Ἀντίθετη εἰκόνα παρουσιάζει ὁ βίος τοῦ Φιλαρέτου, βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ P. Speck, Konstantin VI, σ. 204 κέ.

37. Βίος Φιλαρέτου 141.17-20: Ἡ Μαρία ἦταν πρωτότοκη κόρη τῆς θυγατέρας τοῦ ὀσίου, Ὑπατίας.

38. Βίος Φιλαρέτου 139. 31-34: «Κύριοί μου, ἡμεῖς εἰ καί πτωχοί ὑπάρχομεν, ἀλλ' οὖν αἱ θυγατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἐξῆλθσαν ἐκ τοῦ κουβουκλίου αὐτῶν ὡς δέ κελεύετε, οἱ ἐμοὶ δεσπῶται, εἰσέλθατε εἰς τό κουβούκλιον καί θεάσασθε αὐτάς». Γιά τίς θαλαμεύμενες γυναῖκες βλ. Φ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός, τόμ. Β' II, Ἀθήναι 1948, σ. 166 κέ. καί τόμ. Δ', Ἀθήναι 1951, σ. 73 κέ. Βλ. καί Ρόζα Ἰμβριώτη, Ἡ γυναίκα στό Βυζάντιο, σ. 33 κέ.

Πιστεύω ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἄποψη, ὅτι ἡ θαλάμειση, δηλ. τό κλεισμο τῶν γυναικῶν στό γυναικωνίτη, ἦταν γενικό φαινόμενο στό Βυζάντιο, ἀλλά ὅτι χαρακτηρίζε ξεχωριστή κατηγορία γυναικῶν, ὅπως ἀφήνει νά ἐννοήσουμε ἡ Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' τοῦ ἔτους 544 (NJ. CXXIV I [= CJC. III 626, 21-25]): «Εἰ δέ γυνή εἴη, ἦτις διά τήν σεμνότητα τοῦ βίου ἐξωτικοῖς ἀνδράσιν ἐαυτήν δεικνύει οὐκ εἰωθεν, τηνικαῦτα καί ἀπόντας τοῦ ἀντιδίκου τάς ἐκ τῆς τάξεως πεμπομένους τοῖς μνημονευθέντας δέχεσθαι ὄρκους». Πβλ. Δ. Ζακυνθινός, Τό Βυζάντιον μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ΕΕΒΣ 28 (1958) 384: «Ἐπερβάλλομεν τόν ρόλον τοῦ γυναικωνίτου... λεπτομερεστέρα ἔρευνα τοῦ θέματος θά ἀποκαλύψει φιλελευθέρως πλευράς ἐν τῷ βίῳ τῶν γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου». Ἄς σημειώσουμε ἀκόμη ὅτι σ' ὅλη τήν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἡ Μαρία παραμένει πρόσωπο βουβό, ἡ παρουσία της εἶναι ἀνύπαρκτη γιά τή ζωή τοῦ Βυζαντίου.

39. Πβλ. Ch. Diehl - G. Marçais, Histoire du Moyen Age. III. Le monde oriental de 395 à 1081, Paris 1936, σ. 282: «Elle lui fit, en 788, épouser une jeune Asiatique, Maria d' Amnia, jolie, intelligent, pieuse, mais de famille modeste, et dont l' impératrice savait qu' elle n'

Μετά τήν ἀποτυχημένη ἔκβαση τῶν φιλόδοξων σχεδίων της ἡ Εἰρήνη περιορίζει τίς ἀξιώσεις της καί προσπαθεῖ νά ξανακερδίσει τή θέση της στό παλάτι ὡς αὐγούστα, ἡ ὁποία θέση παρά τό γάμο τοῦ Κωνσταντίνου μέ τή Μαρία παρέμενε, ὅπως εἶδαμε, κενή.

Πράγματι σύντομα ὁ Κωνσταντίνος ὑποκύπτει στίς παρακλήσεις τῆς μητέρας του⁴⁰, τήν ἀναγορεύει καί πάλι αὐγούστα καί τήν ξαναφέρει στό παλάτι⁴¹. Καί ἔτσι μπαίνομε στό τέταρτο στάδιο τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου: Τό πρῶτο εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀνηλικιότητας τοῦ Κωνσταντίνου (780-790), κατά τό ὁποῖο βασιλεύει μέ ἀντιβασιλέα τή μητέρα του αὐγούστα Εἰρήνη. Τό δεύτερο στάδιο εἶναι τῆς συμβασιλείας Κωνσταντίνου καί Εἰρήνης —ἡ καλύτερα Εἰρήνης καί Κωνσταντίνου— κατά τούς μῆνες τοῦ πραξικοπήματος τῆς Εἰρήνης (Φεβρουάριο μέ Σεπτέμβριο 790). Τό τρίτο στάδιο εἶναι ἡ περίοδος τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου, κατά τό ὁποῖο ἡ Εἰρήνη ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή βασιλεία καί τό παλάτι, μιά καί τῆς ἔχει ἀφαιρεθεῖ τό ἀξίωμα τῆς αὐγούστας (10 Νοεμβρίου 790⁴² - 15 Ἰανουαρίου 792). Κατά τό τέταρτο στάδιο (15 Ἰανουαρίου 792 - 19 Αὐγούστου 797⁴³) ὁ Κωνσταντίνος βασιλεύει ἔχοντας πάλι ὡς αὐγούστα τή μητέρα του. Τό τέταρτο αὐτό στάδιο δέν εἶναι ἴδιο μέ τό πρῶτο, ὅπως θά μπορούσε νά ὑποθέσει κανεῖς ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ Εἰρήνη «*συνευφημίζεται σὺν αὐτῷ (Κωνσταντίνῳ) ὡς ἐξ ἀρχῆς, Κωνσταντίνου καί Εἰρήνης*»⁴⁴. Κατά τό πρῶτό στάδιο ἡ Εἰρήνη

aurait à craindre nulle ambition gênante». *I. Καραγιαννόπουλος*, 'Ιστορία Β', σ. 174: «Ἐσπευσε νά νυμφεῖται τόν υἱόν της μετά καλλίστης μέν, ἀλλά κατά τά ἄλλα ἀσήμου καί προπαντός ἀδυνάτου χαρακτήρος κόρης».

40. Ἐξάλλου ὁ Κωνσταντίνος ποτέ δέν εἶχε τήν πρόθεση νά ἀφαιρέσει τό ἀξίωμα τῆς Εἰρήνης, οὔτε δταν μετά τήν ἐνηλικίωσή του θέλησε καί *de facto* νά ἀναλάβει τήν ἐξουσία: βλ. *Θεοφάνης* 464.25.

41. *Θεοφάνης* 467.17-19: «*Τῇ δέ ἰε'* τοῦ Ἰανουαρίου μηνός παρακληθεῖς ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρός ... ἀναγορεύει αὐτὴν πάλιν». Τό χωρίο δέ σημαίνει τίποτε παραπάνω ἀπὸ τό ὅτι ξαναδόθηκε στήν Εἰρήνη τό ἀξίωμα τῆς αὐγούστας πού τῆς εἶχε ἀφαιρεθεῖ. Βλ. ἀνάλογη περίπτωση Γάλλας Πλακιδίας καί Βαλεντιανοῦ Γ': «*καί ἐπαναλαμβάνει αὐτὴ (Πλακιδία) τῆς τό Αὐγούστης, ὁ δέ Οὐαλεντιανός τό τοῦ νοβελισσίου ἀξίωμα*» *Ὀλυμπιόδωρος* 46 (= *C. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum*, τόμ. IV, Paris 1885, σ. 68).

42. *P. Speck*, Konstantin VI, σ. 230-231.

43. *S. Pétrides*, Quel jour Constantin, fils d' Irène eut-il les yeux crevés?, *Echos d' Orient* 4 (1900/01) 72-75· πβλ. *P. Speck*, Konstantin VI, σ. 306 κέ.

44. *Θεοφάνης* 467.19-20. Βλ. καί παραπάνω σημ. 41. Ἡ Αἰ. Χριστοφιλοπούλου, Ἐπιβασιλεία, σ. 25 δίνει πολύ μεγάλη ἔμφαση στό γεγονός: «Δίς βεβαιόηται ὅτι ἡ εὐφημία τῶν βασιλέων περιελάμβανε ἐξ ἀρχῆς καί τό δνομα τῆς Εἰρήνης. Τοῦτο δέ δικαιολογεῖται μόνον, εἴαν καί αὐτὴ εἶχε τήν αὐτὴν πρὸς τόν υἱόν της ἰδιότητα, δηλονότι συνεβίβησε μετ' αὐτοῦ. Ὑπὸ τήν ἰδιότητα τῆς ἀπλῆς ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλικίου δέν ἦτο νοητὴ ἡ ἐπίσημος ἀναφώνησις τῆς βασιλομήτορος ἐν ἀπολύτῳ ἰσοτιμίᾳ πρὸς τόν αὐτοκράτορα υἱόν».

Ἡ Εἰρήνη ἀντλεῖ τό δικαίωμά της ἀπὸ τό γεγονός ὅτι εἶναι καί πάλι αὐγούστα. Στό Περί βασιλείου τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου βλέπομε συχνά παραδείγματα, ὅπου ἡ αὐγούστα συνευφημίζεται μαζί μέ τόν αὐτοκράτορα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Μαρτίνας, ἡ ὁποία συνευφημίζεται μαζί μέ τόν Ἡράκλειο, ἐνῶ οἱ γιοί-συμβασιλεῖς τοῦ

κατείχε θέση αυγούστας-άντιβασιλέως, τώρα μόνο αυγούστας· κατά τό πρώτο στάδιο άσκούσε τήν έξουσία, τώρα δέν άσκει καμιά έξουσία. Χαρακτηριστική πάνω στό σημείο αυτό είναι ή πληροφορία τοῦ Ζωναρά: «Κάν γάρ συνήν τῷ υἱῷ περὶ τὰ άνάκτορα, άλλ' οὐ συμμετεἶχε τῆς έξουσίας, μόνης δέ γε τῆς εὐφημίας»⁴⁵. Πολύ διαφωτιστικές είναι οἱ εκφράσεις καί άλλων άφηγηματικῶν πηγῶν. Γιά τήν περίοδο 780-790 οἱ εκφράσεις πού άναφέρονται στή βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου, άναφέρουν καί τήν Ειρήνη⁴⁶, ένῶ αντίθετα γιά τήν περίοδο 792-797 οἱ σχετικές εκφράσεις άναφέρουν μόνο τόν Κωνσταντίνο⁴⁷.

Κύρια πηγή τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Στ' είναι ὁ Θεοφάνης. Ἐμφανέστατη είναι μέσα στή χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ή άλλαγή θέσεως τῆς Ειρήνης κατά τό τέταρτο στάδιο τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου. Κατά τό πρώτο στάδιο ή Ειρήνη άναφέρεται πολύ συχνά καί μάλιστα σέ ὀνομαστική πῶση μέ τό ὄνομά της καί τόν τίτλο της, αυγούστα ή βασίλισσα, τίτλος ἰσοτίμος άπό τό 629 μέ τόν τίτλο αυγούστα⁴⁸. Ἀντίθετα οἱ άναφορές στήν Ειρήνη κατά τό τέταρτο στάδιο είναι πολύ λιγότερες, πάντα σέ πλάγια πῶση καί ποτέ μέ τό ὄνομά της ή τόν τίτλο της, άλλά μόνο ὡς

⁴⁵ Ἡράκλειου ἔπονται. Στό ἴδιο τυπικό ἔχουμε καί τίς εὐφημίες γιά τίς θυγατέρες-αυγούστες τοῦ Ἡράκλειου· *Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος*, Περὶ βασιλείου τάξεως II 29 (II 630.5-9 CB): «Ἡράκλειε αὔγουστε, τούμβικας, Ἀναστασία Μαρτίνα αὔγουστα, τούμβικας. Κωνσταντίνε αὔγουστε, τούμβικας. Ἡράκλειε αὔγουστε, τούμβικας. Αὔγουστινα αὔγουστα, τούμβικας. Ἀναστασία αὔγουστα, τούμβικας». — Πβλ. F. Dölger, *Das byzantinische Mitkaiserium in den Urkunden*, Byzantinische Diplomatiek. Zwanzig Aufsätze zum Urkundenwesen der Byzantiner, Ettal 1956, σ. 108 (= *Das byzantinische Herrscherbild*, σ. 21 σημ. 8).

⁴⁶ Ἐξάλλου άναφωνήσεων τυγχάνουν καί οἱ αυτοκρατορικές σύζυγοι πού δέν ἔχουν στεφετεῖ, ὅπως μᾶς δείχνει ή περίπτωση τῆς Ἀναστασίας, συζύγου τοῦ αυτοκράτορα Τιβέριου· βλ. *Θεοφάνης* 249.25-29.

⁴⁷ Ζωναράς III 295. 14 CB. — Βίος Θεοδώρου Στουδίτη, PG 99.136 D. — Πβλ. St. Maslov, *Kaiserinnen*, σ. 323: «Im September 791 wurde sie... wieder in ihre Stellung als Kaiserin - Mutter eingesetzt, ohne jedoch eine reelle Macht ausüben zu können». — P. Speck, *Konstantin VI*, σ. 240-41.

⁴⁸ Θεοφάνης 454.1-1. «Ρωμαίων βασιλεύς Κωνσταντίνος σύν τῇ μητρὶ αὐτοῦ». — Νικηφόρος, Χρονογραφικόν σύντομον 100.12-14, (ἔκδ. C. De Boor, Lipsiae 1880): «Κωνσταντίνος υἱός Λέοντος σύν τῇ μητρὶ Εἰρήνῃ ἔτη ι' μηνάς β' ἡμέρας β'». — Λέων Γραμματικός 192.17-18 CB: «Κωνσταντίνος σύν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Εἰρήνῃ ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα». — Πέτρος Ἀλεξανδρέυς, Ἐκθεσις χρόνων, ἔκδ. Z.G. Samodurova, *Chronika Petra Aleksandrijskogo*, VV. 18 (1961) 197. 13-14: «Κωνσταντίνος υἱός Λέοντος, ἔγγονος Κωνσταντίνου, διαέγγονος Λέοντος σύν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Εἰρήνῃ ἔτη ι'».

⁴⁹ Θεοφάνης 465.27-30: «Ρωμαίων βασιλεύς Κωνσταντίνος ἔτη ζ'». — Νικηφόρος, Χρονογραφικόν σύντομον 100.18-19: «Κωνσταντίνος μόνος ἔτη στ' μηνάς θ' ἡμέρας η'». — Πέτρος Ἀλεξανδρέυς, Ἐκθεσις χρόνων 197.14-15: «Ὁ αὐτός Κωνσταντίνος άνευ τῆς μητρός αὐτοῦ ἔτη ζ'».

⁵⁰ Θεοφάνης 454.6-7, 454.12-13, 454.20, 454.21-22, 454.25-27, 454.28-30, 454.31-455.4, 455.19-20, 455.26-28, 456.10-11, 456.19-20, 456.25-27, 457.6-11, 457.17-19, 457.22-24, 458.10-11, 458.18, 460.27, 460.31-32, 462.5-14, 462.15-21, 463.8-10, 463.21-24, 464.2-5, 464.17-25, 464.28-29, 465.2-14· πβλ. καί 461.19, 461.12-13 καί 463.6-7 ὅπου ὑποκείμενο είναι «οἱ βασιλεῖς» (=Κωνσταντίνος καί Εἰρήνη).

μητέρα του Κωνσταντίνου⁴⁹.

Οι μαρτυρίες των αφηγηματικών πηγών δεν αφήνουν, νομίζω, καμία αμφιβολία ότι η θέση της Ειρήνης κατά το τέταρτο στάδιο της βασιλείας του Κωνσταντίνου ήταν διαφορετική από αυτή που κατείχε κατά τη διάρκεια του πρώτου.

Τό σκάνδαλο από την άλλη μεριά και η αντίδραση που δημιουργήθηκε γύρω από το δεύτερο γάμο του Κωνσταντίνου, αντίδραση που ύποκινήθηκε από την Ειρήνη και τό περιβάλλον της⁵⁰, δείχνουν για άλλη μία φορά την προσπάθεια της Ειρήνης νά διατηρηθεί στή θέση της αυγούστας⁵¹.

“Ας έρθουμε τώρα νά εξετάσουμε τά νομισματικά δεδομένα. Έδω έχουμε δύο κατηγορίες νομισμάτων:

I. Στήν πρώτη κατηγορία στήν πρόσθια όψη έχουμε τά πορτραίτα του Κωνσταντίνου και της Ειρήνης, ενώ στήν πίσω όψη έχουμε τίς φιγούρες των Ίσαύρων προγόνων, Λέοντα Γ΄, Κωνσταντίνου Ε΄ και Λέοντα Δ΄. Η έπιγραφή, σχετικά μεγάλη, *Κωνσταντίνος βασιλεύς δεσπότης σύν Ειρήνη αυγούστη μητρί αυτού*⁵² αρχίζει από την πρώτη και συνεχίζεται στή δεύτερη όψη.

Ia. Η κατηγορία αυτή των νομισμάτων εμφανίζει μία παραλλαγή: ή Ειρήνη εικονίζεται και αυτή μέ σταυροφόρο σφαίρα και ή έπιγραφή αντί νά αρχίζει από την πρώτη όψη, για νά συνεχίσει στή δεύτερη, αρχίζει από τή δεύτερη όψη και συνεχίζει στήν πρώτη.

II. Στή δεύτερη κατηγορία οί Ίσαυροι πρόγονοι έχουν εξαφανιστεί. Στίς δύο όψεις του νομίσματος εμφανίζονται ή Ειρήνη στήν πρώτη όψη⁵³ μέ την έπιγραφή *Ειρήνη αυγούστη* και ο Κωνσταντίνος στή δεύτερη όψη μέ την έπιγραφή *Κωνσταντίνος βασιλεύς*.

“Αν προσπαθήσουμε νά τοποθετήσουμε τά νομίσματα μέσα στήν ιστορία της βασιλείας του Κωνσταντίνου και της Ειρήνης, παρουσιάζονται πολλά προβλήματα, γι΄ αυτό και οί κατατάξεις που έχουν μέχρι στιγμής προταθεί, παρουσιάζουν διαφορές:

‘Ο Bellinger τοποθετεί την πρώτη κατηγορία στήν περίοδο 780-790, την παραλλαγή της Α΄ κατηγορίας στό 790 και την Β΄ κατηγορία στήν περίοδο 792-797⁵⁴.

49. Θεοφάνης 468.14, 469.24, 471.8-9, 471.11, 471.21, 472.4.

50. Θεοφάνης 469.23-25: «μισήσας ο βασιλεύς την έαυτού γυναίκα Μαρίαν υποβολή της έαυτού μητρός, έφιμένης της αρχής, προς τό καταγνωσθηναι αυτόν υπό πάντων». Για τό γάμο του Κωνσταντίνου Στ΄ μέ τή Θεοδότη και τό σκάνδαλο που προκάλεσε βλ. Θ. Κορρές, Τό ζήτημα του δεύτερου γάμου του Κωνσταντίνου Στ΄. Συμβολή εις την ιστορίαν του Βυζαντίου κατά τά τέλη του Η΄ αιώνος, Θεσσαλονίκη 1975, και P. Speck, Konstantin VI, σ. 251 κέ.

51. Η Θεοδότη, όπως και ή Μαρία, δεν στέφθηκε ποτέ αυγούστα: βλ. ανακοίνωσή μου στό XVI Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινών Σπουδών μέ θέμα: «Über die institutionelle Rolle der byzantinischen Kaiserin».

52. Βλ. παραπάνω σημ. 24. Η σωστή ανάγνωση της έπιγραφής από την Cécile Morrisson, Catalogue des monnaies byzantines. II 711-1204, Paris 1970, σ. 490 σημ. 1.

53. A. Bellinger, Byzantine Notes, σ. 130.

54. A. Bellinger, Byzantine Notes σ. 130-131.

Πίνακας προτάσεων για χρονολογική κατάταξη νομισμάτων Κωνσταντίνου Στ' και Ειρήνης

πρώτη ὄψη	δεύτερη ὄψη	Bellinger	Grierson	Morrison
I. Κωνσταντῖνος και Εἰρήνη (χωρίς σφαῖρα) ἐπιγρ.: <i>Κωνσταντῖνος βασιλεὺς διασπότης</i>	Ἰσαυροὶ πρόγονοι <i>σὺν Εἰρήνῃ ἀγούσῃ μητρὶ αὐτοῦ</i>	780-790	790-792	790-797 ἢ 780-787 792 (?)
Ia. Κωνσταντῖνος και Εἰρήνη (μὲ σφαῖρα) ἐπιγρ.: <i>σὺν Εἰρήνῃ ἀγούσῃ μητρὶ αὐτοῦ</i>	Ἰσαυροὶ πρόγονοι <i>Κωνσταντῖνος βασιλεὺς διασπότης</i>	790	780-790	780-790 787-790
II. Εἰρήνη ἐπιγρ.: <i>Εἰρήνη ἀγούσῃ</i>	Κωνσταντῖνος <i>Κωνσταντῖνος βασιλεὺς</i>	792-797	792-797	790

Ἡ χρονολόγηση τοῦ Bellinger δέν δίνει νομίσματα γιά τήν περίοδο 790-792, καί πολύ σωστά, μιά καί ἡ περίοδος αὐτή εἶναι τό στάδιο τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου κατά τό ὁποῖο ἡ Εἰρήνη δέν ἔχει καμιά συμμετοχή καί ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή βασιλεία καί τό παλάτι⁵⁵. Ὡστόσο τό κενό πού παρουσιάζεται εἶναι ἄρκετά μεγάλο, ἄν σκεφτεῖ κανεῖς ὅτι ἔχουμε νομίσματα γιά βασιλεῖς πολύ μικρότερης διάρκειας.

Ἐτσι ὁ Grierson προσπαθώντας νά καλύψει τό κενό⁵⁶ προτείνει μιά ἄλλη χρονολόγηση: Τοποθετεῖ τά νομίσματα τῆς παραλλαγῆς τῆς Α΄ κατηγορίας τό 780-790, τά νομίσματα τῆς Α΄ κατηγορίας τό 790-792 καί τήν Β΄ κατηγορία στήν περίοδο 792-797⁵⁷.

Διαφορετική χρονολόγηση προτείνει ἡ Morrisson: Τήν παραλλαγή τῆς Α΄ κατηγορίας τοποθετεῖ στήν περίοδο 780-790, τήν Β΄ κατηγορία στήν περίοδο ἀπό τόν Ἰανουάριο μέχρι τό Σεπτέμβριο τοῦ 790, ἐνῶ τήν Α΄ κατηγορία στήν περίοδο 790-797 ἢ 792(;) ⁵⁸.

Ἡ δική μας ἄποψη: Ἡ κατηγορία μέ τούς Ἰσαυρούς πού παρουσιάζει συγγένεια μέ τίς κοπές ὀμίσμάτων τῶν προηγούμενων αὐτοκρατόρων, Κωνσταντίνου Ε΄ καί Λέοντα Δ΄⁵⁹, θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ στίς ἀρχές τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου⁶⁰. Τά νομίσματα πού εἰκονίζουν τήν Εἰρήνη μέ τή σταυροφόρο σφαῖρα καί πού ἔχουν τήν ἐπιγραφή ἀνάποδα, νά ἀρχίζει ἀπό τήν πίσω ὄψη τοῦ νομίσματος, ἀποτελοῦν, ὅπως εἶπαμε, παραλλαγή τῆς Α΄ κατηγορίας, πού σημαίνει ὅτι ἔπονται χρονολογικά τῶν ἄλλων νομισμάτων τῆς κατηγορίας πού φέρουν κανονικά τήν ἐπιγραφή. Ἡ ἀναστροφή τῆς ἐπιγραφῆς δέν εἶναι παρά ἓνα τέχνασμα τῆς Εἰρήνης νά περάσει τό ὄνομά της στήν πρώτη ὄψη πού εἶναι καί ἡ τιμητική. Ἐπιπλέον μέ τόν τρόπο αὐτό τό ὄνομα τῆς Εἰρήνης ἀπομακρύνεται ἀπό τούς εἰκονομάχους Ἰσαυρούς⁶¹.

Ἐτσι πιστεύω ὅτι τά κανονικά νομίσματα τῆς Α΄ κατηγορίας πρέπει νά τοποθετηθοῦν στό διάστημα 780-787, ἐνῶ τά νομίσματα τῆς παραλλαγῆς στό διάστημα 787-790⁶², ὅταν μετά τή σύνοδο τῆς Νικαίας ἐνισχύθηκε ἡ θέση τῆς αὐγούστας καί ἦταν μιά προετοιμασία γιά τίς περαιτέρω ἐπιδιώξεις τῆς Εἰρήνης καί τοῦ περιβάλλοντός της. Ὅπως εἶδαμε ἡ εἰκονολατρική

55. Βλ. παραπάνω σ. 144 σημ. 19.

56. Ph. Grierson, *Dumbarton Oaks Collection*, τόμ. III I, Washington 1973, σ. 338 σημ. 8.

57. Ph. Grierson, *Dumbarton Oaks Collection* τόμ. III I, σ. 337-339.

58. Cécile Morrisson, *Catalogue*, σ. 490.

59. Βλ. St. Masleff, *Die byzantinische Kommemorationsmünzen mit einem Beitrag zur Klärung der staatsrechtlichen Stellung der byzantinischen Kaiserinnen*, Diss., München 1946.

60. Cécile Morrisson, *Catalogue*, σ. 490: «Etant donné sa parenté avec les émissions antérieures, il doit être classé au début du règne».

61. Γιά τό πρόβλημα ἄν ἡ Εἰρήνη μετά τή σύνοδο τῆς Νικαίας ἐγκατέλειψε τήν κοπή μέ τούς Ἰσαυρούς προγόνους βλ. A. Bellinger, *Byzantine Notes*, σ. 130· πβλ. καί A. Bellinger, *The Coins and the Byzantine Imperial Policy*, *Speculum* 31 (1956) 79. Ἡ ἀπάντηση ὄλων τῶν μελετητῶν εἶναι ἀρνητική, γι' αὐτό καί κανεῖς δέν τοποθετεῖ τήν κοπή τῆς Β΄ κατηγορίας ἀμέσως μετά τό 787.

62. Βλ. P. Speck, *Konstantin VI*, τόμ. II σ. 498 σημ. 34.

πολιτική είναι εκείνη που άνοιξε στην Ειρήνη το δρόμο για την εξουσία⁶³.

Ή από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Σεπτέμβριο του 790 η Ειρήνη έχει καταφέρει να συγκεντρώσει την εξουσία στα χέρια της θέτοντας υπό περιορισμό τον Κωνσταντίνο, και επιδιώκει την επίσημη νομιμοποίηση της αυτοκρατορίας της που ως τότε άσκούσε de facto, εγείροντας αξιώσεις α) να μην αναγνωρίσει ο στρατός τον Κωνσταντίνο αυτοκράτορα, όσο θά βρισκόταν ή ίδια στη ζωή, και β) να έχει τό προβάδισμα στη βασιλική Ιεραρχία⁶⁴. Έτσι τά νομίσματα της Β΄ κατηγορίας, όπου είναι καταφανής ή προτεραιότητα της Ειρήνης που εικονίζεται στην πρώτη όψη, συμφωνώ με τή Morrisson πώς θά πρέπει να τά τοποθετήσουμε στην περίοδο αυτή. Έτσιω μάλιστα ή κοπή των νομισμάτων αυτών να αποτέλεσε και τή αιτία για τήν επανάσταση των Άρμενιακών⁶⁵.

63. Βλ. παραπάνω σ. 146.

64. Θεοφάνης 465.9-11: «ήρξατο δέ (Ειρήνη) όρκίζειν τόν στρατόν, ότι «Εως ού ζήσ, ού καταδέξόμεθα τόν υιόν σου κρατῆσαι» και 465.32-466.3: «οί δέ (Άρμενιακοί) ού καταδέξαντο όμώσει, ότι «ού βασιλευόμεθα υπό τοῦ υιοῦ σου εν τῇ ζωῇ σου, οὐδέ προτάσσομεν τό όνομα Ειρήνης πρό Κωνσταντίνου, αλλά Κωνσταντίνου και Ειρήνης, ως εξ αρχῆς παρελάβομεν». Πβλ. G. Ostrogorsky Geschichte, σ. 150, St. Mashev, Kaiserinnen, σ. 338-339, I. Καργιανόπουλος, 'Ιστορία Β', σ. 173, W. Ohnsorge, Das Kaisertum der Eirene, σ. 131. Μόνη ή ΑΙ. Χριστοφιλοπούλου, 'Ιστορία Β', σ. 135 σημ. 1 δέ δέχεται ότι ή Ειρήνη είχε πετύχει και νομική μεταβολή της πολιτειακής θέσης του γιου της για τό διάστημα από τό Φεβρουάριο μέχρι τό Νοέμβριο του 790.

65. Όταν οι «όρκίζοντες» έφτασαν στο θέμα των Άρμενιακών, αυτοί άρνήθηκαν να προτάξουν τό όνομα της Ειρήνης. Τέτοια αξίωση όμως δέν άναφερόταν στον όρκο. Άπό πού οι Άρμενιάκοι γνώριζαν τήν αξίωση αυτή της Ειρήνης; Άπό έγγραφα, όπως άφήνει να υποθέσουμε ό S. Runciman, Irene, σ. 8; Για τήν περίοδο 787-797 δέν γνωρίζουμε αυτοκρατορικά έγγραφα· βλ. F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453, Teil I: Regesten von 565-1025, München-Berlin 1924, σ. 43. Έπιπλέον είναι άπίθανο τέτοιου είδους λεπτομέρειες αυτοκρατορικών εγγράφων να μπορούσαν να γίνουν γνωστές από τά θέματα· τά πρακτικά της 7ης Συνόδου, όπου επίσης έγινε παραβίαση της βασιλικής Ιεραρχίας (βλ. παραπάνω σημ. 33) δέν προκάλεσαν καμιά αντίδραση, κατά πάσα πιθανότητα, γιατί ή παραβίαση δέν έγινε γνωστή· ό Θεοφάνης δέ φαίνεται να γνωρίζει τό γεγονός και άναφέρει σ. 463.8 ότι «υπέγραψεν ό τε βασιλεύς και ή μητηρ αυτοῦ»· πβλ. και J. A. Munitiz, Synoptic Greek Accounts of the Seventh Council, REB 32 (1974) 178-183, όπου σε όλα τά κείμενα άναφέρεται πρώτος ό Κωνσταντίνος και μετά ή Ειρήνη.

Τό πιο πιθανό είναι ότι ή Ειρήνη ύστερα από τήν επιτυχία που σημείωσε, όταν όλοι δέχτηκαν να δώσουν τον όρκο που ζητούσε, έκοψε νομίσματα με τή μορφή της στην πρώτη και τιμητική όψη του νομισματος. Τά νομίσματα αυτά εξαιτίας της πλατειάς κυκλοφορίας που είχαν —τά νομίσματα ήταν τό κατεξοχήν μέσο της πολιτικής προπαγάνδας— έκαναν γνωστές τις αξιώσεις της βασίλισσας και προκάλεσαν τήν αντίδραση των Άρμενιακών και στη συνέχεια και των άλλων θεμάτων. Ό στρατός λειτουργεί και αντιδρά ως πολιτειακός παράγοντας, υπερασπίζοντας τά δικαιώματα του Κωνσταντίνου ως νόμιμο αυτοκράτορα. Για τήν έρμηνεία των γεγονότων που ακολουθούν βλ. P. Speck, Konstantin VI, σ. 224 κέ.

Ό A. Bellinger, Byzantine Notes, σ. 131 υποθέτει ότι τά νομίσματα της παραλλαγής της Α΄ κατηγορίας αποτέλεσαν τήν άφορμή για τήν επανάσταση των Άρμενιακών, τά όποια και τοποθετεί στην περίοδο του πραξικοπήματος της Ειρήνης· ό ίδιος όμως δίνει και τό επιχείρημα για τήν άναίρεση της ύπόθεσής του: «The new variety of gold will hardly have been the sole cause of this revolt but it may well have been one of a number of measures taken in 790 in which the empress

Γιὰ τὴν περίοδο 790-792 θὰ συμφωνήσω μὲ τὸν Bellinger ὅτι ἔχουμε νομισματικὸ κενό. Κανονικὰ γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαμε νομίσματα μὲ μόνο τὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου.

Γιὰ τὴν περίοδο 792-797, πού ὅπως εἶδαμε ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν δεδομένων πού μᾶς δίνουν οἱ ἀφηγηματικὲς πηγές, ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχε καμιά συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία, θὰ πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε τὰ νομίσματα πού δείχνουν μιὰ προτεραιότητα τῆς Εἰρήνης ἀπέναντι στὸν Κωνσταντῖνο, δηλ. τὰ νομίσματα τῆς Β' καὶ τῆς παραλλαγῆς τῆς Α' κατηγορίας. Μένουν ἔτσι μόνο τὰ νομίσματα τῆς Α' κατηγορίας.

Γιὰ μιὰ χρονολόγηση ὅμως πού τοποθετεῖ τὰ νομίσματα τῆς Α' κατηγορίας στὴν περίοδο 792-797 ἡ Morrisson διατηρεῖ κάποια ἐπιφύλαξη —ὅπως βλέπουμε στὸν πίνακα τοποθετεῖ ἐρωτηματικὸ—, ἐμεῖς ἔχουμε δύο ἀντιρρήσεις.

Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων εἶναι ὅτι ἡ χάραξη δὲ γίνεται κατὰ τρόπο τυχαῖο, ἀλλὰ ἀκολουθεῖ κανόνες πού ἀπηχοῦν πολιτειακὲς καταστάσεις, ὥστε τὰ νομίσματα κάθε βασιλείας νὰ ἀντανakλοῦν τὴ νομικὴ θέση ἀνάμεσα στοὺς συμβασιλεῖς. Ἔτσι κάθε τι πού δηλώνει νομικὲς καταστάσεις ἀποτυπώνεται πάνω στό νόμισμα μὲ κάθε λεπτομέρεια καὶ κάθε δυνατὴ ἀκρίβεια⁶⁶.

Ἔχοντας ὑπόψη αὐτὴ τὴ γενικὴ παρατήρηση ἢ πρώτη ἀντίρρηση γιὰ μιὰ κάλυψη τῆς περιόδου 792-797 μὲ νομίσματα τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ τὰ ἴδια νομίσματα θὰ ἔπρεπε νὰ δηλώνουν τὴ μιὰ φορά τὴν Α καὶ τὴν ἄλλη φορά τὴ Β νομικὴ σχέση ἀνάμεσα στὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὴν Εἰρήνη. Ἄλλωστε ἡ ἐπιγραφὴ *Κωνσταντῖνος βασιλεὺς δεσπότης σὺν Εἰρήνῃ ἀγούστη μητρί αὐτοῦ* ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὰ δεδομένα τῶν ἀφηγηματικῶν πηγῶν.

Καὶ ἡ δευτέρη ἀντίρρηση: Ὑπάρχει μιὰ λεπτομέρεια πού δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐντάξουμε κανένα νόμισμα τῶν δύο κατηγοριῶν στὴν περίοδο μετὰ τὴν ἐνηλικίωση τοῦ Κωνσταντίνου: σὲ ὅλα τὰ νομίσματα ὁ Κωνσταντῖνος εἰκονίζεται ἀγένειος, ἐνῶ ἂν πραγματικὰ ἀνῆκαν στὴν περίοδο μετὰ τὸ 790

overreached herself. The only numismatic reason for hesitating to accept this date is that the second variety seems to have been more common than the first and should have lasted longer instead of having been brought to an abrupt end by the rebellion».

Οἱ *Ch. Diell - G. Marçais*, *Le monde oriental*, σ. 282 ἐξηγοῦν τὴν ἐπανάσταση τῶν θεμάτων ὡς δυσἀρέσκεια τοῦ στρατοῦ ἀπέναντι στίς ἀποτυχίες τῆς ἀδύνατης κυβέρνησης μιᾶς γυναίκα. Ὁ *G. Ostrogorsky*, *Geschichte*, σ. 150 πιστεύει ὅτι ἡ κίνηση τῶν στρατευμάτων ἦταν ἀντίδραση κατὰ τῆς εἰκονόφιλης αὐτοκράτειρας.

66. Βλ. *Ph. Grierson*, *Dumbarton Oaks Collection*, τόμ. II, σ. 69-70 καὶ τόμ. III, σ. 110 κέ. *T. Bertelé*, *Numismatique byzantine suivie de deux études inédites sur les monnaies des Paléologues*. Edition française mise à jour et augmentée de planches par *Cécile Morrisson*, Wetteren 1978, σ. 30 κέ. — Πβλ. *H. Longuet*, *Introduction à la numismatique byzantine*, London 1961, σ. 18 καὶ *Al. Χριστοφιλοπούλου*, Ἐπιβασιλεία, σ. 26 κέ.

θά έπρεπε νά εικονίζεται γενειοφόρος⁶⁷.

Έτσι καί γιά τήν περίοδο 792-797, όπως καί γιά τήν περίοδο 790-792, έχουμε νομισματικό κενό πού πρέπει νά καλυφτεί μέ χρυσά νομίσματα πού θά άπεικονίζουν μόνο τόν Κωνσταντίνο⁶⁸.

Η Ειρήνη κατά τήν περίοδο 792-797 μπορεί νά εικονίζεται μόνο στά χάλκινα νομίσματα, χωρίς νά αναφέρεται τό όνομά της καί ό τίτλος της. Σέ χάλκινα μόνο νομίσματα εικονίζονται καί οί προηγούμενες άπό τήν Ειρήνη αύγουστες, ή Σοφία, σύζυγος του 'Ιουστίνου Β', ή 'Αναστασία, σύζυγος του Τιβερίου Β', ή Κωνσταντίνα του Μαυρικίου, ή Λεοντία του τυράννου Φωκά, καί ή Μαρτίνα, σύζυγος του 'Ηρακλείου.

Προσπάθησα νά άποδείξω ότι Ειρήνη κατά τή διάρκεια τής βασιλείας του Κωνσταντίνου —μέ έξαιρέση τήν περίοδο του πραξικοπήματός της— δέν υπήρξε συμβασιλεύς. 'Ωστόσο δέχομαι ότι ήταν συμβασιλεύς. Η αντίφαση εξηγείται άπό τό γεγονός ότι δέν έχει έκτιμηθεί άπό τήν έρευνα ότι ή αύγουστα είναι ό τρίτος φορέύς του θεσμού τής συμβασιλείας, έπειδή άκριβώς δέν έχει έκτιμηθεί τό γεγονός καί ή σημασία του στέψιμου τής αύγουστας⁶⁹.

Έτσι ή τελευταία δήλωσή μου, πώς δέχομαι ότι ή Ειρήνη ήταν συμβασιλεύς του Κωνσταντίνου, δέν σημαίνει άσυνέπεια προς τά όσα ύποστήριξα προηγούμενα. Η Ειρήνη ήταν συμβασιλεύς του Κωνσταντίνου μέ τήν ιδιότητα τής αύγουστας, όχι τήν ιδιότητα του βασιλέως. Β α σ ι λ ε ύ ς καί α υ γ ο ύ σ τ α κατέχουν ξεχωριστή θέση μέσα στην άσστηρή βυζαντινή βασιλική ιεραρχία, όπως ξεχωριστή θέση κατέχει καί ό

67. 'Από τήν εποχή του Φωκά (βλ. *W. Wroth, Imperial byzantine Coins in the British Museum* τόμ. I, Chicago 1966, σ. XXIII) οί βυζαντινοί ένήλικες άυτοκράτορες έμφανίζονται μέ γενειάδα. Έτσι π.χ. ό 'Ιουστινιανός Β' στην ηλικία των 16-19 χρόνων εικονίζεται άγένειος, μετά τό 19ο έτος εικονίζεται γενειοφόρος. 'Ο Κωνσταντίνος Ε' γεννήθηκε τό Φεβρουάριο του 718 καί στέφθηκε συμβασιλεύς στις 25 Μαρτίου 720: άπό τότε εικονίζεται στά νομίσματα μαζί μέ τόν πατέρα του Λέοντα Γ', άγένειος μέχρι τό 735, μέ γενειάδα άπό τό 735 κέ. 'Ο Λέων Δ' γεννήθηκε στις 25 'Ιανουαρίου 749 καί στέφθηκε στις 6 'Ιουνίου 751, όποτε αρχίζει νά έμφανίζεται στά νομίσματα μέ τόν Κωνσταντίνο Ε' άπό τό 770 κέ. εικονίζεται γενειοφόρος.

68. 'Ας σημειώσουμε ότι γενικά γιά περίοδο βασιλείας δέκα έτών τά κομμάτια πού σώζονται είναι πάρα πολύ λίγα, όπως ότι δέν υπάρχουν νομίσματα άπό έπαρχιακά νομισματοκοπεία, βλ. *Ph. Grierson, Dumbarton Oaks Collection*, τόμ. III 1, σ. 84.

69. Τή σημασία του στέψιμου έχει έπισημάνει ό *Ch. Diehl, Figures byzantines*, σ. 18 (έλλ. μτφρ. σ. 26). Βλ. καί *S. Runciman, Irene*, σ. 2. 'Ωστόσο ή παρατήρηση του *Diehl* δέν έχει γίνει δεκτή άπό όλους τούς μελετητές: βλ. π.χ. *St. Maslev, Kaiserinnen*, σ. 309-310 σημ. 14. *P. Speck, Konstantin VI*, τόμ. II σ. 660 σημ. 36. Η μή άποδοχή τής παρατήρησης του *Diehl* άποτελεί προ-ύπόθεση γιά τή θεωρία των *W. Ohnsorge* καί *Al. Χριστοφιλοπούλου*.

πρώτος τῆς ἱεραρχίας αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ⁷⁰.

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο

Διονυσία Μισίου

70. Αὐτοκράτωρ, βασιλεύς καὶ αὐγούστα εἶναι οἱ τρεῖς φορεῖς τῆς συμβασιλείας· καὶ οἱ τρεῖς σέ εἰδική τελετὴ δέχονται τὰ σύμβολα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· καὶ οἱ τρεῖς χαρακτηρίζονται ὡς «βασιεῖς»: Βλ. *Διονυσία Μισίου*, Βυζαντινά 10 (1980) 510 σημ. 7· βλ. καὶ παραπάνω σημ. 33 καὶ 48. — Πβλ. *P. Schreiner*, Zur Bezeichnung «Megas» und «Megas Basileus» in der byzantinischen Kaisertitulatur, Βυζαντινά 3(1971) 182-184. — Βλ. καὶ *J. A. Munitiz*, Synoptic Greek Accounts, σ. 180 «Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῶν βασιλέων» καὶ *Θεοφάνης* 455.17 καὶ 464.10.